

PÁL ÁGNES – PÁL VIKTOR

Magyarország ipari térszerkezetének változása – különös tekintettel az Alföldre

ALKALMAZOTT TERMÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZET, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FÖLDRAJZI TANSZÉK

ipar földrajz, ipartörténet, előkészített ipartelepítés, ipari övezet, ipari park

Az elmúlt évtizedekben a modern nemzetgazdaságok létrehozásában, az egyes gazdaságok térbeli rendjének átrendezésében, a települések fejlődésében, a földrajzi környezet átalakításában az iparosítás jelentette a legfontosabb fejlesztési tényezőt (PERCZEL GY. 2003).

Az ipari térszerkezet jellemző az ipar gazdaságban betöltött „lokomotív” szerepe. Az ipar rövid idő alatt képes átszervezni a gazdaság térbeli szerkezetét, mivel lokalizált, koncentrálni a munkaerőt, fejleszti a településeket. Az utóbbi években Magyarországon az ipari termelés elsősorban szolgáltató, ill. a kutatási és fejlesztési tevékenységeket integráló hatásával, a posztindusztriális jelleggel rajzolja meg (PERCZEL GY. 2003).

Iparfejlesztésünk rövid történelmi háttéré

Az iparfejlesztés 1945 után koncepcionálisan többször változott. Alapvetően négy szakaszt különíthetünk el:

1. A második világháború után a magyar ipar fejlesztésében a szovjet gazdasági modell adaptációja – a dinamizáló tényező az ipar (a kitermelő-, az alapanyag és az energetika) – volt jellemző.

2. Az 1960-as években az iparfejlesztési stratégiában lényeges változás következett, amely a hazai adottságokra (természeti erőforrásokra, munkaerőre, hagyományokra), elsősorban a feldolgozóipari fejlesztésekre épült.

3. Az 1970-es évekre az ipar extenzív forrásai kezdtek kimerülni, ami újabb, az intenzív gazdasági fejlesztés irányába mutató stratégiai váltást tett szükségessé. Ez az ipari makro- és mikrostruktúra megváltozását eredményezte.

4. A politikai rendszerváltást követően viszonylag későn indult a hazai ipar átalakítása, fejlesztése, aminek több oka is volt: a kelet-európai piacvesztés, a belföldi kereslet összezsugorodása, az importverseny gyors megindulása. Ezeket túl az ipari kapacitások közel fele feleslegessé vált. A visszaesés a nagyvállalatokat, a hazai húzóágazatokat (pl. autóbüszgyártás, műanyaggyártás, szénbányászat, alumínium- és kőolajipar) érintette.

Megnevezés	1989	1992	1996	2000
Jogi személyiségű társas vállalkozás	15 169	69 386	136 917	183 340
Ebből:				
Vállalat	2 400	1 733	683	411
Korlátolt felelősségű társaság (kft.)	4 485	57 262	122 044	167 033
Részvénytársaság (rt.)	307	1 712	3 536	4 372
Szövetkezet	7 546	7 649	8 362	7 516
Jogi személyiség nélküli társas vállalkozás	...	70 597	167 426	288 181
Ebből:				
Betéti társaság (bt.)	1 162	22 977	127 725	188 136
Egyéni vállalkozás	320 619	510 489	745 247	682 925

1. táblázat

A gazdasági szervezetek számának változása Magyarországon

A magyar ipar történetében az 1990-es évektől új fejezet kezdődött:

– Magyarország EU társult tag, az OECD és a NATO tagja lett; mindezek felkeltették a multinacionális vállalatok érdeklődését, segítették a befekteléseket.

– A gazdaság „piacosítása”, a privatizáció is hozzájárult, az ipar strukturális és térbeli átalakulásához. 1989 után egyre több gazdasági szervezet jelent meg. Az egyéni vállalkozók száma 11 év alatt megkétszereződött (1. táblázat).

Az ezredfordulóra az ipar szervezeti rendszere is megváltozott. Az előző évekhez viszonyítva a társas vállalkozások száma növekedett, az egyéni vállalkozások száma pedig csökkent (2. táblázat).

Megnevezés	Gazdasági szervezetek száma		Gazdasági szervezetek aránya a nemzetgazdaságon belül (%)	
	Ipar	Építőipar	Ipar	Építőipar
Jogi személyiségű gazdasági szervezetek	28 021	15 958	15,3	8,7
Jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek	22 921	18 168	7,9	7,9
Egyéni vállalkozások	46 258	47 408	14,2	6,9
Összesen	97 200	81 534	8,9	7,5

2. táblázat

A gazdasági szervezetek száma az iparban és az építőiparban (2000. december 31.)

Az előkészített ipartelepítés az Alföldön

Míg az ipari parkok fogalma Európában és az USA-ban 80 éves múltra tekint vissza (RAKUSZ L. 2000), nálunk csak a 70-es években jelent meg a szakirodalomban. A kifejezést kezdetben csupán a technológiai parkok fogalmával azonosították, misztifikálták, összekapcsolták a gazdasági, társadalmi fejlettség modernségével. Földrajzi értelemben a technológiai park ipari-műszaki-technológiai tevékenység központja, amely a polarizált fejlődési folyamat bemutatására szolgál. A gyors gazdasági fejlődés következtében bonyolulttá váló viszonyok miatt a polarizált fejlődés helyébe a lokális fejlődés lépett. Így technológiai parkokról, ipari parkokról, előkészített ipartelepítésről, technopoliszokról beszélünk. Valójában ez azonos a fejlődési pólus régi definíciójával, amely innovatív, dinamikus, ún. húzó szerepet betöltő vállalatok együttesét jelenti, amelyek minden regionális gazdaságban fontos hajtóerőt képeznek.

A technológiai parkok gazdaságfejlesztő stratégiái tudományos kutatási potenciálokon alapszanak. A technológiai pólusok a regionális fejlesztés eszközei, amelyek államilag támogatottak, területi hálózatban szerveződő húzóágazatokat jelentenek, segítve – korszerű technológiával – a regionális és ágazati ipar fejlesztését, az adott térség gazdasági körforgását (BENKO, G. 1992).

Ezen elméleti kutatások gyakorlati kimutatására vállalkozunk Magyarországon Alföldjének heterogén gazdasági fejlődését mutató példáján (1. ábra).

Az általános ipartelepítési tényezőkön túl három sarkalatos szempont jutott döntő szerephez az Alföld iparosításában: a szabad munkaerő, a fogyasztópiac és az áruszállítás gyors fejlesztési lehetőségei, párhuzamosan egy sajátos, a szocialista tervgazdálkodásra jellemző ipartelepítési koncepcióval, amely lényegileg a következő elemeket tartalmazta:

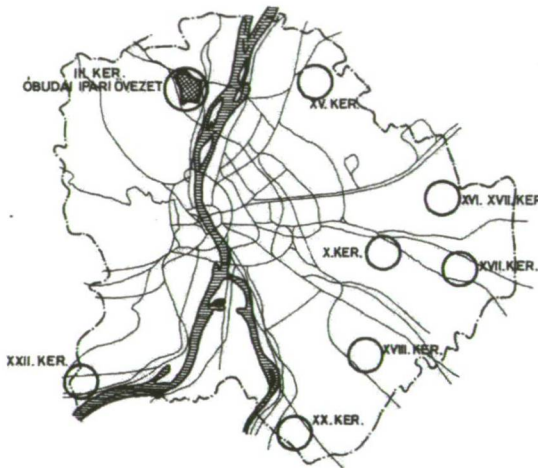
- számos új ipari centrum létrehozása;
- a Budapesten lévő ipari üzemek részbeni kitelepítésével az ipar decentralizálása;
- az új üzemeket lehetőleg iparszegény területre, mindenekelőtt az Alföldre telepíteni;
- az új üzemek telepítésénél előtérbe helyezni a nagyobb városokat, megyeszékhelyeket (2. ábra).

1. intenzív jelleggel fejlesztendő ipar,	1. industry to be developed intensively,
2. racionális térszerkezet kialakítása bázisképző iparral,	2. formation of rational spatial structure with basic industry,
3. vízigényes ipar,	3. water-intensive industry,
4. iparfejlesztési övezet.	4. zone of industrial development.

1. ábra

Az iparfejlesztés iránya 1985-ig (az Országos Tervhivatal tervei alapján)

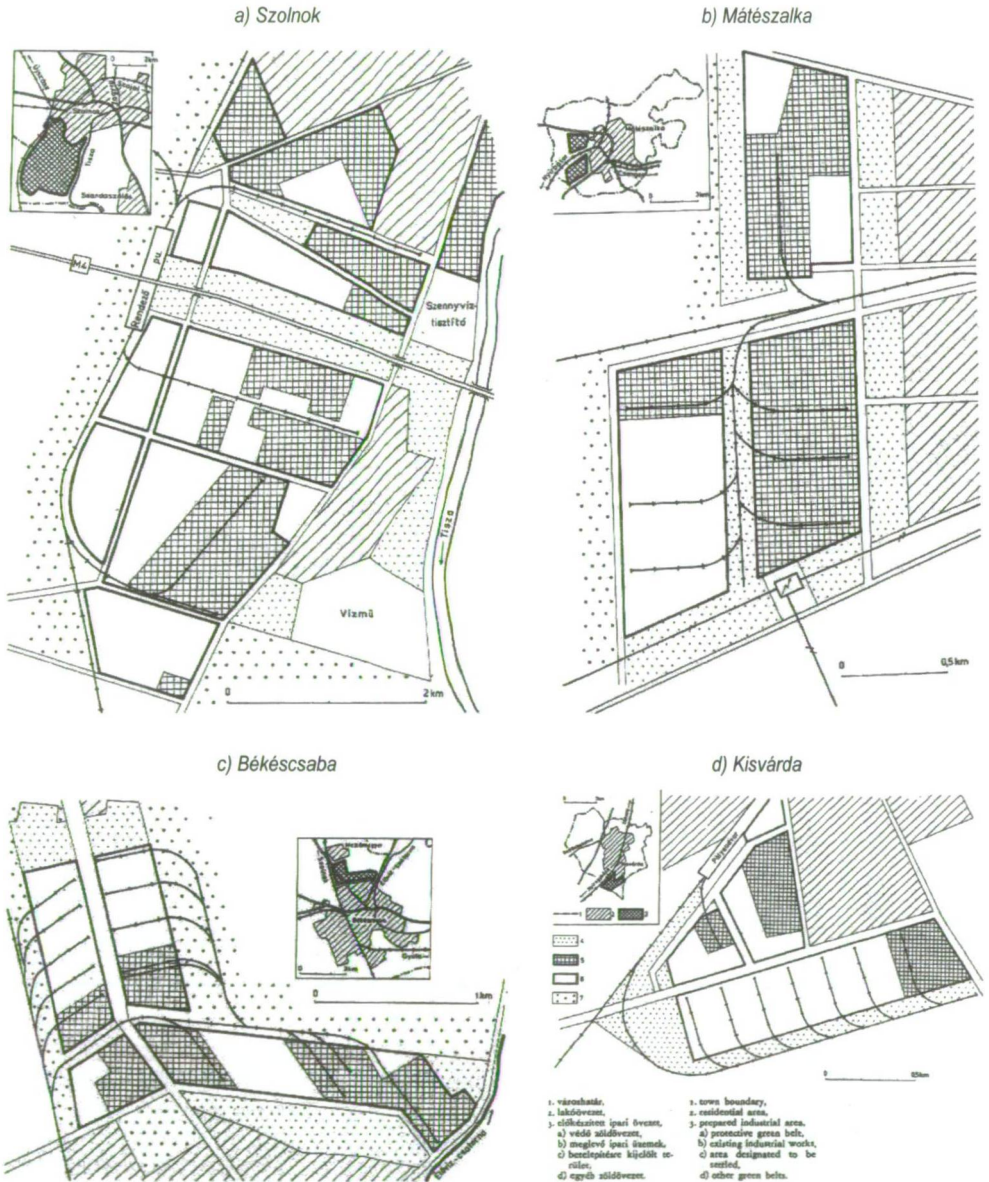
2. ábra

Budapest jelentősebb ipari övezetei

A második világháborút követően bevezetett ún. szocialista tervgazdálkodás elvi alapvetésében már számos negatívum fellelhető, mind az ipari szerkezetet tekintve, pl.: nehézipar aránytalan túlzott fejlesztése, mind pedig a regionális irányfejlesztést tekintve, mivel sokszor jutott frekvenciát szerephez ipartelepítés tekintetében az Alföld, mindennemű kitermelőágazati háttér hiányában.

Az ötvenes évek végén, a válságba jutott ipari és területi fejlesztés mélypontján túllendülve az ország gazdaságának, iparának területi szerkezete változó képet mutat. A szocialista tervgazdálkodás szellemében, az aránytalanságok felszámolására való törekvés hívta életre – a Budapest ellenpólusainak nevezett – öt me-

gyei jogú város, illetve a megyeszékhelyek nagyobb arányú iparosítását, valamint az Alföld ipari fejlesztésének meggyorsítását. Ezt követően néhány évtized alatt az ipari régiók szerkezeti aránytalansága enyhült. A főváros részesevé az ország ipari termeléséből csökkent, míg az eddig elmaradottabb térségeké, mindenekelött az Alföld az átlagot meghaladó mértékben növekedett. Itt főként a lakosság foglalkoztatottsági gondjait megoldó gép-, textil- és élelmiszeripari ágazatok fejlődtek. A decentralizációval a hatvanas évek közepére egy viszonylagos területi egyensúly alakult ki, és valójában ekkortól beszélhetünk hazánkban „ipari parkokról”, helyesebben előkészített ipartelepítésről (3. ábra).

3. ábra
Néhány alföldi város ipari övezete

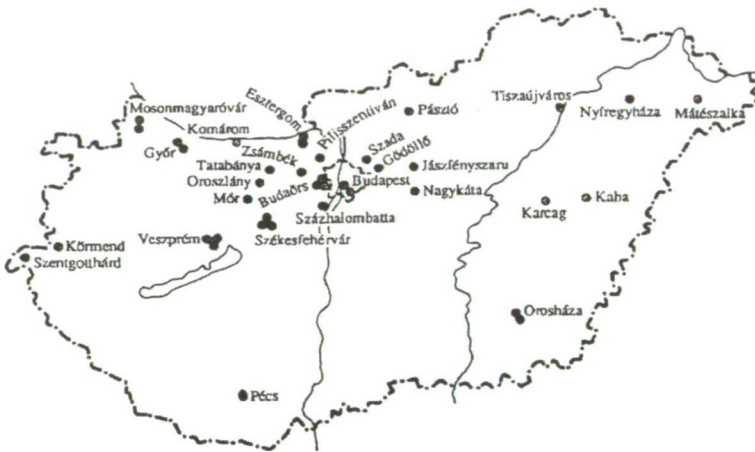
Az Alföld ipartelepítésének gondjait elsősorban mégsem az ipari hagyományokat nélkülöző városok, települések iparosítása fokozta, hanem a már ipari gyökerekkel rendelkezőké, mint pl. Szolnok és Békéscsaba. Itt ugyanis már voltak spontán ipari területek, melyek bonyolulttá tették az iparilag előkészített zónák kialakítását, hiszen a tervezőnek számolnia kellett a helyi adottságokkal, a meglévő ipari övezet térbeli helyzetével, fejlettségi szintjével.

Az Alföld déli részén hasonló ipari előkészített területet találunk, mint a Közép-Tiszavidéken. A hagyományos iparágak telepítése mellett újakat is létesítettek.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az ipari övezetek kialakítása mindig egyedi, nem sematizálható. Minden esetben figyelembe kell venni az adott település már meglévő ipari fejlesztésének helyi lehetőségeit, telepítésének idejét, a lakosság szükségleteinek kielégítését. Az ipartelepítésre szolgáló terület egyre kevesebb és egyre értékesebb lesz az Alföldön is. Hzaánban a termelés bővülése kezdetben együtt járt az ipari üzemek területének növekedésével. Az 1990-es évek elejére az iparfejlesztés összevonásokkal, a tulajdonviszonyok átalakulásával, tőkeorientált termelési folyamatok kialakulásával, a piactudományi viszonyok megjelentésével járt együtt (PÁL Á.–ZSIGÓ L. 1981).

Az ipari parkok fejlődési lehetőségei

Egy országban az új, korszerű ipari parkok létesítése általában kétféle úton történhet: a már meglévő gyárak átalakításával (barnamezős beruházás), vagy pedig teljesen új üzemek létesítésével (zöldmezős beruházás). A választás általában a befektetők csoportjaitól függ: a német, osztrák és olasz vállalkozók többnyire az előbbit, míg az amerikaiak és a japánok az utóbbit preferálják (CSÉFALVAY Z. 1994) (4. ábra).

4. ábra

Ipari parkok létesítésének kísérletei hazánkban 1990–1993 között (Forrás: Cséfalvay Z. 1994)

A hazai ipari parkok jellemző vonásaival, a hozzájuk kapcsolódó térfolyamatokkal és azok motivációival, tulajdonosi struktúrájával és profiljával, a beruházások méretével, mértékével és jellegével, a foglalkoztatásban játszott szerepével Kiss É. (2001) tanulmánya részletesen foglalkozott (3. táblázat).

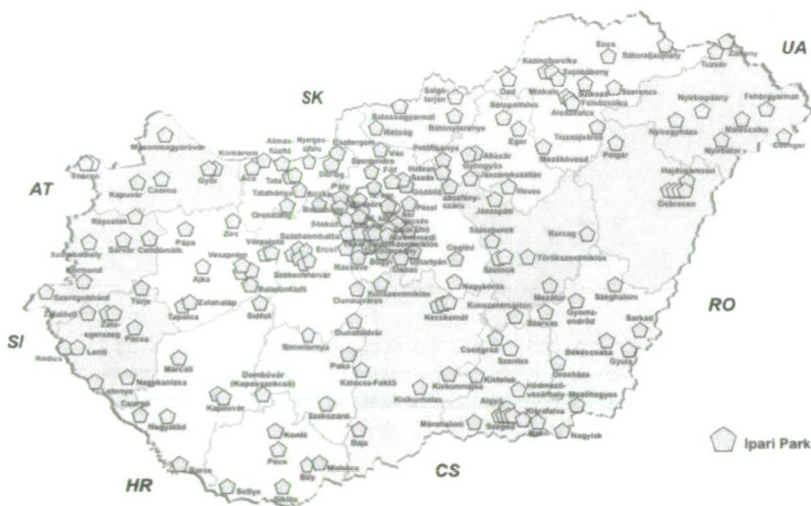
Jellemzők	2003	2004	2005	Változás % 2005/2004
Parkok száma	165	165	164	-0,7
Parkok területe (ha)	9050	9098	9185	0,9
Betelepitettség (%)	42,7	~47,0	50,5	3,5
Vállalkozások száma	2450	2571	2680	4,2
Létszám (ezer fő)	139,0	144,5	147,0	1,7
Vállalkozások beruházásai (Mrd forint)	1256	1540	1670	8,4
Vállalkozások árbevétele (Mrd forint)	3430	4685	4960	5,8
Vállalkozások exportja (Mrd forint)	2270	3402	3590	5,5
Export aránya (%)	66	~71,5	~72,0	0,5

(A 2005-ös végleges adatok 2006 tavaszán állnak majd rendelkezésre, s azok összesítése tartal mazza majd a 15. ú, 2005 decemberében ipari parki címert elnyertek adatait is.)

3. táblázat

a 2005-ben Magyarországon működő ipari parkok főbb mutatói

A kilencvenes évek második felétől egészen máig, a gazdaságfejlesztési pálya alapját a zöldmezős ipari parkok növekedése szolgálja. A növekedési folyamat irányítói azok az ipari parkok, melyek a legkorábban szereztek meg ezt a címet. Az ipari parkok növekedését egy-egy multinacionális nagyvállalat letelepedése szabja meg, amelyhez értelemszerűen hozzájárul a beruházás nagysága (NIKODÉMUS A. 2006). 2005-ben az ipari parkok számának emelkedését regisztrálhattuk. Az ipari parkok fejlesztése része az EU Strukturális Alapjaiból finanszírozott Gazdasági Versenyképesség Operatív Programjának (NIKODÉMUS A. 2006). Mindez elsősorban a logisztikai, illetve infrastrukturális fejlesztéseket, valamint a minősített ipari parkok létesítését ösztönzi (5. ábra).

5. ábra

Ipari parkok Magyarországon 2006 januárjában (Forrás: www.kti.hu)

Összehasonlítva a 2002. és 2004. évi, az ipari parkokban működő vállalkozások minőségi fejlettségének mutatóit megállapítható, hogy a Nyugat- és Közép-Dunántúl ipari parkjainak tevékenysége kiemelkedő, az

észak-magyarországiaké pedig látványosan növekedett. Az Alföldet tekintve, az Észak-Alföld ipari parkjai stagnáltak, míg a Dél-Alföldön pozitív elmozdulás volt megfigyelhető (4. táblázat).

	2002. évi árbevétel (millió forint)	Arány az ipari parkokon belül (%)	2004. évi árbevétel (millió forint)	Arány az ipari parkokon belső (%)
Nyugat-Dunántúl	1 071 602	30,8	1 427 717	30,7
Közép-Dunántúl	1 632 950	46,9	1 706 673	36,7
Dél-Dunántúl	59 738	1,7	102 849	2,2
Közép-Magyarország	129 011	3,7	248 785	5,4
Észak-Magyarország	121 082	3,5	430 053	9,2
Észak-Alföld	275 573	7,9	348 052	7,5
Dél-Alföld	192 043	5,5	387 361	8,3
Összesen	3 481 999	100,0	4 651 490	100,0

4. táblázat

Az ipari parkokban működő vállalkozások árbevétele és aránya régióként

Konklúzió

Össességében – a hazai ipar átmeneti helyzetét figyelembe véve – sem egyértelműen pozitív, sem negatív következtetéseket nem vonhatunk le. A mérleg bármely oldalra elbillenhet. Magyarország ipari parkjainak fejlődése meghatározhatja az ipar, a szolgáltatások és az infrastruktúra, a régiók növekedési pályáit és egymáshoz való kapcsolatát. Mindezek erősen függenek a globális és az európai gazdasági folyamatoktól, s a beáramló működő tőkétől. A magyar gazdaság integrációja, nyitottsága, a gazdasági szereplők kooperatívítása segítheti ezt a folyamatot.

IRODALOM

- BENKO, G. 1992: Technológiai parkok és technopoliszok földrajza, MTA RKK, Budapest, pp. 13–67.
 CSÉFALVAY Z. 1994: A modern társadalomföldrajz kézikönyve, IKVA Könyvkiadó, Budapest, pp. 107–110.
 KISS É. 2001: A hazai ipari parkok néhány jellemző vonása, Falu, város, régió, pp. 17–23.
 NIKODÉMUS A. 2006: Ipari Parkok, Mozgástér – Cégvezetés, Budapest, pp. 55–59.
 PÁL Á.-ZSIGÓ L. 1981: Az előkészített ipartelepítés példái az Alföldön, Alföldi Tanulmányok, Békéscsaba, pp. 113–130.
 PERCZEL GY. 2003: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 299–312.
 RAKUSZ L. 2000: Ipari parkok fejlődési lehetőségei Magyarországon, Ipari Szemle, pp. 46–49.

PÁL ÁGNES–PÁL VIKTOR

The changing of Hungary's industrial regional structure, particularly in the Great Plain (Alföld)

In summary, considering the transitional stage of Hungarian industry, no explicit conclusion can be drawn, since there are several options for progress. The development of Hungary's industrial parks may determine the growth paths for the individual regions, their industries, services, as well as infrastructure and the interrelatedness of all these components. These factors are also heavily dependent on global and European economic processes and the flow of working capital. The openness, the integration and cooperation between different actors of Hungarian economy may benefit the overall process.